

PUBLIKACIJOS

MININT G. HEGELIO GIMIMO 200 METŲ SUKAKTĮ

K. RICKEVIČIŪTĖ

GEORGAS HEGELIS, ŽMOGUS IR FILOSOFAS

G. Hegelio filosofija — vokiečių idealistinės filosofijos viršūnė. Toje filosofijoje mąstytojas sugebėjo visą gamtinį, istorinį ir dvasinį pasaulį pavaizduoti kaip procesą, t. y. kaip nuolat judantį, kintantį, persitvarkantį ir besivystantį reiškinį, ir pamėgino atskleisti vidinį šio judėjimo bei vystymosi sąryšį¹. Tų problemų iškėlimas ir lemia G. Hegelio filosofijos reikšmę.

Georgas Vilhelmas Fridrichas Hegelis gimė 1770 metų rugpiūčio 27 dieną Štutgarto administracijos tarnautojo šeimoje. Jo gyventas laikotarpis pasižymėjo audringais istoriniais įvykiais, kurie vienaip ar kitaip veikė apsišvietusius to laiko žmones. G. Hegeliui dar studijuojant filosofiją ir teologiją Tiubingeno universitete, praūžė buržuazinė prancūzų revoliucija, kurios įvykius jautriai pergyveno ir Vokietijos studentai. Sekdami prancūzais, G. Hegelis ir jauni jo bendraminčiai sodino laisvės medį, steigė studentų klubą, turėjusį kovoti už Vokietijos laisvę, o Hegelio dienoraštis tuo metu mirga šūkais, reiškiančiais susižavėjimą prancūzų revoliucija ir jos idealais. Į amžiaus pabaigą šis mąstytojas revoliucijos tiesiogiai jau nepropagavo ir netgi rėmė konservatyvią Prūsijos politiką. Tuo metu jis teoriškai įrodinėjo, kad tik jauni žmonės yra visada nepatenkinti ir maištauja, tuo tarpu subrendusieji būna gyvenimo negandų tiek pamokyti, kad jau lengviau taikstosi su esama padėtimi ir išvelgia pozityvius jos elementus. Tačiau ir tokie teoriniai samprotavimai nenustelbė ano jaunatviško susižavėjimo prancūzų revoliucijos idealais, ir kiekvienų metų liepos 14 dieną mąstytojas keldavo taurę už tą revoliuciją ir jos siekius.

Jauną Hegelį gyvenimas ilgakai blaškė iš vienos vietos į kitą. Baigęs studijas, jis kelis metus dirba Šveicarijoje, o vėliau Frankfurte prie Maino turtingų šeimų vaikų auklėtoju. 1801 m. jis gauna docento vietą

---

¹ F. Engelsas, *Anti-Diuringas*, Vilnius, 1958, p. 22.

Jenos universitete. Jį čia užklumpa karas su Napoleonu. Naktį, kai prancūzų armija apšaudė Jeną, G. Hegelis baigė rašyti „Dvasios fenomenologiją“ — pirmąjį stambesnį savo savarankiškos galvosenos veikalą — ir paskutinius jo puslapius nešiojosi kišenėje, saugodamas nuo karo netikėtumų. Iš Jenos karo įvykiai filosofą nubloškė į Bambergą, kur jis dirbo žurnalo redakcijoje, o vėliau — į Niurnbergą, kur aštuonerius metus buvo klasikinės gimnazijos direktorium. Tik 1816 m., būdamas jau 46 metų, šis eruditas mąstytojas gavo filosofijos katedrą Heidelbergo universitete, o po dvejų metų buvo pakviestas profesoriauti į Berlyną. Pastarasis gyvenimo laikotarpis G. Hegeliui buvo našiausias ir, greičiausiai, laimingiausias. Jo filosofija — tuo metu jau plačiai žinoma ir pripažinta — tapo bemaž valstybės globojama pasaulėžiūra, o jis pats Berlyno universitete skaitė savo mėgiamiausius istorijos filosofijos ir filosofijos istorijos kursus, kurių klausytis jauni žmonės suvažiuodavo ne tik iš visos Vokietijos, bet ir iš kitų Europos kraštų.

Klausytojus į G. Hegelio paskaitas sutraukdavo dėstomos medžiagos turinys, o iš dalies, matyt, ir filosofo garsas, nes savo išorine forma tos paskaitos nebuvo tobulos. Gražia išore ir gera iškalba Hegelis niekada nepasižymėjo. Dar būdamas jaunuolis, jis jau turėjo senio išvaizdą ir mokytojų būdavo charakterizuojamas kaip „*orator haud magnus*“². Tačiau tas lėtų judesių ir senamadiškai apsirengęs draugų pravardžiuojamas „senis“, nors ir nemėgo tobulintis riterių pratimuose, o su merginomis mieliau žaisdavo kortomis, negu šokdavo, toli gražu nebuvo kažkoks atsiskyrėlis. G. Hegelis visada buvo draugų mėgiamas pašnekovas ir bendrininkas. Būdamas studentu, jis mielai dalyvaudavo ne tik politinėse riaušėse, bet ir studentų ruošiamuose pokyliuose, ir kai kartą į bendrabutį grįžo po nustatyto laiko, buvo net pasodintas į karcerį. Jo išorė nesutrukdė ir jo asmeninei laimei. 41 metų jis vedė 20-ties metų mergaitę Mariją fon Tucher, ir jo šeimos patvarumui bei laimei šiandien daug kas galėtų pavydėti. Jo amžininkai ir mokiniai liudija, kad ir profesoriaudamas Hegelis atrodė per anksti pasenęs, o oratoriaus gabumų jis taip pat neįgijo. Hegelio mokinys H. Hotas, kuris jau po filosofo mirties išleido jo estetiką, pasakoja, kad, atvykęs į Hegelio paskaitas, jis iš pradžių negalėjęs susigaudyti nei filosofo minčių eigoje, nei paskaitos formoje. „Nepaslankus ir paniuręs, Hegelis sėdėjo nuleidęs galvą, susitelkęs savyje, vartė savo didžiulius sąsiuvinius ir, nenustodamas kalbėti, visą laiką rausėsi užrašuose, žvalgydamasis tai į viršų, tai į apačią, tai į pradžią, tai į galą. Nuolatinis kosčiojimas trukdė kalbėti, kiekviena frazė likdavo atskira, pasakoma su įtampa, fragmentiškai ir

---

² Aratorius ne koks.

padrikai. Kiekvienas žodis, kiekvienas skiemuo būdavo ištariamasis lyg prieš valią, bet, ištartas prislopintu balsu švabų tarpe, įgydavo stebėtinai rimtą atspalvį"³. Klausytojams reikėjo atkaklumo ir pastangų, kol jie priprasdavo prie tokios išorinės G. Hegelio paskaitų formos. Tačiau priprasdavo jie greit, o pripratę jos jau nepastebėdavo, sekdamo tik pačią mintį. L. Foerbachas sako, kad jis jau po kelių valandų pajuto gilių Hegelio minčių poveikį. Dėstydamas mąstytojas, atrodo, pamiršdavo visą aplinką, klausytojus ir save patį, o rūpindavosi tik nagrinėjamu klausimu, įvairiais jo aspektais ir galimomis konsekvencijomis. Jo dėstymas primindavo konkretų mąstymą, kai daug kartų pergaltos ir išgvildentos mintys konkrečioje situacijoje vis iš naujo turi gimti ir susirasti atitinkamą išraiškos formą. Dėl to jis kartodavo vos pastebimai pakitusias frazes ir dažnai užsikirsdavo, ieškodamas atitinkamo žodžio, bet kai jį išvardavo — tas žodis būdavo paprastas, atrodo, dar niekieno nevertotas ir vienintelis tinkamas. Taip pamažu ir apgalvotai jis yrėsi į priekį, atskleisdamas tokį turinį, kuris stebino ir jaudino net labiausiai apsišvietusius to laikotarpio protus. O tokių buvo nemaža. Gali atrodyti kurioziška, kad politiškai susiskaldžiusioje ir ekonomiškai atsilikusioje to meto Vokietijoje iš karto gyveno ir kūrė tiek proto galiūnų. G. Hegelio amžininkai buvo J. Gėtė, G. Lesingas, F. Šileris, F. Helderlinas (F. Hölderlin) ir kt. Mąstytojas skaitė jų kūrinius, su jais bendravo ir buvo jų pripažintas. Gėtėi, reikia manyti, artimesnis buvo F. Šelingas, bet likę poeto laišakai G. Hegeliui liudija, kad jis ir šiam mąstytojui ne kartą buvo pareiškęs simpatijų ir prielankumo, o viename laiške yra ir tokie žodžiai: „Viskas, ką aš dar pajėgsiu sukurti, tesijungia visada su tuo, ką jūs logiškai pagrindėte ir ką kuriate“⁴.

Filosofijoje G. Hegelis jau surado Kanto-Fichtės-Šelingo tradicijas, kurias jis perėmė ir papildė R. Dekarto, B. Spinozos, prancūzų švietėjų ir kitų Europos, ypač senovės graikų filosofų, mintimis bei naujais istoriniais faktais. Remdamasis visa ta medžiaga, G. Hegelio genijus sukūrė tokią sistemą, kuriai pavyko „apimti nepalyginamai platesnę sritį, negu bet kuriai kitai ankstyvesnei sistemai, ir toje srityje išvystyti tokį minčių lobyną, kuris mus tebestebina dar ir šiandien“⁵.

Iš vokiečių filosofų G. Hegeliui artimiausias buvo F. Šelingas, su kuriuo jaunystėje kartu mokėsi, draugavo ir netgi buvo jo bendramintis. F. Šelingas už G. Hegelį buvo penkeriais metais jaunesnis, bet kaip filosofas jis subrendo žymiai anksčiau, ir Hegelis iš jo mokėsi, juo sekė, su juo bendradarbiavo. Pasirodžius „Dvasios fenomenologijai“ (tuo metu

³ К. Фишер, Гегель, его жизнь, сочинения и учение, М.—Л., 1933, стр. 162—163.

⁴ Göthe, Briefe, Bd. VIII, Berlin, 1924, 2. 74.

⁵ К. Марксas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, Vilnius, 1950, p. 328.

abu filosofai dirbo Jenos universitete), išryškėjo, kad G. Hegelis atsiri-
bojo nuo F. Šelingo ir tapo savarankiškas filosofas. Nuo to laiko F. Še-
lingas pasidarė atviras G. Hegelio doktrinos priešas.

Svarbiausias dalykas, kuris Hegelį atstūmė nuo Šelingo, buvo tas, kad subrendusio Šelingo filosofijoje vis labiau ėmė vyrauti iracionalizmas. Tai, matyt, buvo bendra to laiko tendencija, nes tuoj po prancūzų revoliucijos ir vėliau iracionalizmas filosofijoje, ypač toje, kuria rėmėsi romantikai, ėmė darytis madingu. Tuo tarpu G. Hegelis liko ištikimas racionalizmui. Šis kylančios vokiečių buržuazijos ideologas besąlygiškai tikėjo protu, todėl savo teorijoje įrodinėjo, kad visa tikrovė yra protin-
ga ir vystosi pagal logikos dėsnius.

G. Hegelio filosofijoje reikia skirti du dalykus: idealistinę sistemą ir dialektinį metodą. Kurdamas sistemą, G. Hegelis rėmėsi savo pirmtakais — J. Fichte ir F. Šelingu ir, panašiai kaip jie, ieškojo tokio pagrindo, iš kurio galėtų išvesti žinojimą apie visą empirinę ir dvasinę tikrovę. Tokiu pagrindu jis paima sąvoką apie nuolat besivystantį ir viską iš savęs logiškai išvedantį absoliutą, kuris atitinka protą. Taigi šios filosofijos išeities taškas yra sąvoka, mintis, protas. Tą sąvoką G. Hegelis vadina *absoliutine idėja*.

Absoliutinės idėjos G. Hegelis nesutapatina su atskiro žmogaus mąstymu ar protu. Subjektyvus pažinimo aiškinimas, toks, kaip jį suprato J. Fichte, G. Hegeliui buvo nepriimtinas. Jo absoliutinė idėja — sudievinata sąvoka⁶, kuri, gal būt, galėdama reikšti visos žmonijos protą, žinojimą, yra šalia žmogaus. Egzistuojama objektyviai, ta idėja, pasak G. Hegelio, yra visos esamybės, gamtos ir dvasios pradžia bei kūrėjas, visų daiktų esmė. Ji „yra bet kurio gyvenimo pradžia“, „begalinė kūrybinė forma, kuri turi savyje visą bet kurio turinio pilnumą ir kartu yra jo šaltinis“⁷. Panašiai kaip sėkloje tūno visa tai, kas iš jos turi išaugti, taip ir pirminėje idėjoje potencialiai slypi visa ateitis. Reali būtis šioje filosofijoje aiškinama kaip mąstymas apie šią būtį bendromis sąvokomis. Mąstymas ir būtis čia yra vienas ir tas pats.

Tai, kad absoliutinei idėjai — sąvokai — G. Hegelis priskiria dievybės požymius ir objektyvią, nuo žmogaus nepriklausomą egzistenciją, apsprendžia jo filosofiją kaip objektyvų idealizmą. Šioje filosofijoje tikrasis mąstymo ir būties santykis yra apverstas aukštyn kojomis. Čia ne reali tikrovė apsprendžia mąstymą, o atvirkščiai — mąstymas, sąvokos, idėjos sukuria realų pasaulį. „Hegeliui mąstymo procesas, kurį jis, pavadinęs idėja, paverčia net savarankišku subjektu, yra demiurgas (kū-

⁶ Absoliutinės idėjos, absoliutinės tiesos, proto bei laisvės sąvokos G. Hegelio filosofijoje paprastai yra sudievinamos ir tampa lygiareikšmėmis dievo sąvokai.

⁷ Г. Гегель, Сочинения, т. I, М.—Л., 1929, стр. 264—265.

rėjas, sutvėrėjas) tikrovės, kuri yra vien jo išviršinis pasireiškimas“⁸. Tačiau ir idealistiškai samprotaudamas, G. Hegelis teisingai suprato teorinio mąstymo ir sąvokų reikšmę pažinime. Mąstymas yra aukštesnė pažinimo pakopa, negu jutimai. Teoriškai mąstant, galima sužinoti ir pažinti tokius objektus, kurie jutimams iš viso nėra prieinami. Suabsoliutinę tokią teorinio pažinimo galią, filosofas idealistas daro išvadą, kad sąvoka sukuria pažinimo objektą.

Absoliutinę idėją, pažinimą ir protą G. Hegelis supranta dialektiškai. Priešingai F. Šelingui, kuris savo filosofijos išeities tašką — absoliutinę tapatybę — suprato esant inertišką ir be jokių vidinių prieštaravimų, G. Hegelis tvirtino, kad tiek absoliutinei idėjai, tiek visoms kitoms sąvokoms yra būdingi vidiniai prieštaravimai. Jų kova lemia tai, kad absoliutinė idėja nuolatos vystosi ir, pereidama daugybę vystymosi pakopų, palaipsniui artėja prie savo tikslo — prie absoliučios tiesos arba visiško savęs pažinimo. Todėl pažinimas, anot mąstytojo, yra ne kas kita, kaip absoliutinės idėjos, proto vystymosi tyrimas. Čia protas tiria pats save.

Pagal G. Hegelį pažinimo procesą sąlygojančius prieštaravimus reikėtų suprasti taip. Kiekvienos sąvokos turinyje jungiasi priešingų apibrėžimų galimybės (priešybių vienybė). Mąstant sąvoką, remiamasi kuriuo nors jos apibrėžimu, kuris pamažu pradeda nebepatenkinti. Radus priešingą tos sąvokos apibrėžimą, yra paneigiamas pirmasis. Tų dviejų priešingų apibrėžimų susidūrimas ir sudaro prieštaravimą: neigiama tai, ką anksčiau reikėjo teigti. Prieštaravimą išsprendžia to neigiamo naujas paneigimas, nes dvigubas neigimas tampa vėl teigimu (*duplex negatio affirmatio*). Dėl to kiekviena tezė mąstant virsta antiteze, kuri, toliau mąstant, jau su naujomis žiniomis vėl grįžta prie tezės ir su ja susilieja sintezėje. Sintezė savo ruožtu tampa nauja teze, o ši vėl pereina į antitezę ir t. t. Taip triadomis — *tezė, antitezė, sintezė* — ir vystosi pažinimas. Tokiam vystymuisi tirti metafizinis metodas jau nebetinka, nes jis nepajėgia atskleisti vystymosi perėjimų ir atskirų dalių sąveikos. Remdamasis dialektiniu metodu, G. Hegelis pažinimą sugebėjo pavaizduoti kaip procesą, kuriame kiekviena aukštesnė pakopa yra žemesniosios paneigimas, nuėmimas (*Aufheben*), o tuo pačiu ir jos išsaugojimas bei pakėlimas. Tik šitaip samprotaujant ir tegalima suprasti pažangą. Dialektiškai mąstydamas, G. Hegelis padarė išvadą, kad visa, kas egzistuoja, vystosi per vidinius prieštaravimus. „Prieštaravimas, štai kas iš tikrųjų varo pasaulį“⁹, sako mąstytojas. Svarbiausias G. Hegelio nuopelnas filosofijos istorijoje ir yra, atrodo, tas, kad jis išnagrino pa-

⁸ K. Marksas, Kapitalas, t. I, Vilnius, 1957, p. 17.

⁹ Г. Гегель, Сочинения, т. I, М.—Л., 1929, стр. 206.

grindinius dialektinio galvojimo principus ir iš pagrindų sukritikavo metafizinį požiūrį į pasaulį. Šis mąstytojas išvėlgė reiškinių sąryšį, vystymąsi, prieštaravimus kaip vystymosi šaltinį, kiekybinių pakeitimų perėjimą į kokybinius pakeitimus, teorinio mąstymo ir loginių formų prigimtį ir t. t. „Hegelis genialiai *įspėjo* daiktų (reiškinių, pasaulio, *gamtos*) dialektiką sąvokų dialektikoje“¹⁰.

* * *

Paties G. Hegelio pastangomis buvo išleisti keturi stambūs jo veikalai: „*Dvasios fenomenologija*“, „*Logika*“, „*Filosofijos mokslų enciklopedijos apybraiža*“ ir „*Teisės filosofijos pagrindai*“. Ne mažiau svarbūs buvo ir kiti G. Hegelio darbai — paskaitos iš istorijos filosofijos, filosofijos istorijos, estetikos, gamtos filosofijos bei religijos filosofijos, bet ankstyva ir staigi mąstytojo mirtis sutrukdė jam sutvarkyti tuos darbus iki galo. Mirė G. Hegelis 1831 m. liepos 14 d. per siautusią Berlyne epidemiją. Mirė dar pilnas jėgų. Minėtus rankraščius — paskaitų konspektus, korespondenciją ir kt. — sutvarkė ir išleido filosofo pasekėjai, buvę mokiniai ir sūnus Karolis. Visuose Hegelio veikaluose ir yra išdėstyta ta labai įvairiapusiška filosofijos sistema, kurią mąstytojas triadų principu suskirstė į *logiką*, *gamtos filosofiją* ir *dvasios filosofiją*. Kiekviena ši dalis savo ruožtu vėl skirstoma į tris, o šios pastarosios vėl skirstomos triadomis ir t. t. Pavyzdžiui, dvasios filosofija skirstoma į subjektyvią dvasią, objektyvią dvasią ir absoliutinę dvasią, subjektyvi dvasia — antropologiją, fenomenologiją ir psichologiją ir t. t. Tokiu būdu susidaro sudėtinga sistema, kurioje kiekvienas narys dialektiškai susijęs su visais kitais. Tokios sistemos turinį ne visiems buvo lengva suprasti. Dar Hegeliui gyvam esant, kai kurie jo teiginiai ir teorijos buvo suprantami ir aiškinami net prieštaringai. Žinoma, svarbiausia priežastis šiuo atveju yra turinio sudėtingumas, bet Hegelio kūrinio forma taip pat nėra lengva. „Filosofijos istorijoje“ Hegelis priekaištauja Platonui, kad šis mokslinį turinį aiškina poetinėmis priemonėmis. Tačiau lygiai tokį pat priekaištą galėtumėm pareikšti ir pačiam G. Hegeliui — jis taip pat ne kartą užsimiršta esąs filosofas mokslininkas ir savo mintis reiškia tokiais palyginimais ir alegorijomis, kurias išsiaiškinti padeda nebent visos sistemos kontekstas.

Labiausiai ginčijamas ir prieštaringai interpretuojamas yra G. Hegelio teiginys, kad „visa, kas protinga, yra tikra; o kas tikra, yra protinga“¹¹. Kaip ši teiginį reikėtų suprasti? Ne jau filosofas pateisina kiek-

¹⁰ V. I. Leninas, Raštai, t. 38, p. 181.

¹¹ Г. Гегель, Сочинения, т. 7, М.—Л., 1934, стр. 15.

vieną istorijos reiškinių? Ką Hegelio filosofijoje reiškia „tikrovė“? Į tuos klausimus hegeliškai atsakyti galėtų padėti tik mąstytojo veikalų analizė ir, pirmiausia, jo istorijos supratimo analizė.

Netenka abejoti, kad G. Hegelis buvo humanitarinės krypties filosofas. Jo erudicija istorijos ir filosofijos istorijos srityje buvo tikrai didelė. Tačiau Hegelio filosofija yra labai abstrakti, ir faktais jis remiasi tik būtiniausiais atvejais. Dėl to nuo konteksto atitrauktos frazės iš tikrųjų gali sukelti neaiškumą.

Visuomeninį-istorinį gyvenimą G. Hegelis priskiria objektyviai dvasiai ir plačiausiai ją nagrinėja „Teisės filosofijos pagrinduose“ bei „Istorijos filosofijoje“. Pastarąją Engelsas vadino kolosaliniu veikalu, kurio galingos idėjos jį žavėjo ir buvo jam artimos¹². Toje filosofijos dalyje G. Hegelis visiškai atsiskleidė kaip XIX a. vokiečių buržuazijos ideologas, kuris gerai žinojo, ko reikia kraštui, tačiau, kaip ir kiti to laiko vokiečių filosofai, savo mintis reiškė tik abstrakčiai. Vokiečiai tik samprotavo apie tai, ką kitos tautos darė.

Istorijai, teisei, valstybei ir kitoms objektyvios dvasios formoms G. Hegelis taiko tą patį tyrimo principą. Visos jos nėra pastovios, nėra amžinos: visos vystosi pagal dialektikos dėsnius. Istorijos mokslo objektas, anot Hegelio, yra mintis, protas, kuris siekia realizuoti savo laisvę. Šiam tikslui įgyvendinti jis panaudoja pasaulio dvasią. Pasaulio istorijos nagrinėjimas parodąs, kad „ji buvo protinga, būtina pasaulio dvasios eiga“¹³.

Pasaulio dvasią, matyt, reikėtų suprasti kaip tendenciją iškilti tiems istoriniams įvykiams, kurie yra savalaikiški, kurie padeda realizuoti laisvei. Tik tokie įvykiai yra protingi, būtini, vadinasi, ir tikri. Tikrovė G. Hegelio koncepcijoje — tai ne viskas, kas egzistuoja. Atsitiktiniai, praeinantys reiškiniai (Äusserliches Dasein) nėra nei tikri, nei būtini. Tikra yra tai, kas lemia epochos reiškinį eiga. Taigi G. Hegelio filosofinė tikrovės koncepcija idealistiškai išreiškė esminių epochos reiškinų determinaciją. Teisingai suprasta, ta koncepcija turėjo padėti orientuotis visuomenės gyvenime.

Pasaulio dvasios tikslus vykdo žmonės, kurie dalyvauja istoriniuose įvykiuose ir kuria istoriją. Pasaulio dvasia, anot G. Hegelio, yra imanentiška žmogui; ji determinuoja žmogaus elgesį, apibrėždama, lyg pakuždėdama, sąlygas, kuriose jo aktyvumas galėtų būti sėkmingiausias. Šią determinaciją pajėgia suprasti toli gražu ne kiekvienas. Žmonės paprastai veikia, vadovaudamiesi savo asmeniniais tikslais, asmeniniais polinkiais ir aistromis. Ir ne viskas, ką jie daro, yra būtina epochos idėjai

¹² К. Маркс, Ф. Энгельс, Из ранних произведений, М., 1956, стр. 334—335.

¹³ Г. Гегель, Сочинения, т. 8, М.—Л., 1935, стр. 11.

įgyvendinti. Asmeniniame žmogaus gyvenime yra daug to, kas pačiam žmogui, gal būt, atneša skausmo ar džiaugsmo, bet epochos principų nepaliečia. Anot G. Hegelio, privačiuose žmonių veiksmuose tik tas yra protinga ir tikra, kas padeda įgyvendinti epochos idėją. Todėl tie žmonės, kurių tikslai sutampa su bendra istorijos vystymosi eiga, kurie supranta, kas yra savalaikiška ir būtina, tampa žmonijos vadais, istorinėmis asmenybėmis. Jie yra tie, kurie stumia istoriją pirmyn. Pasaulio istorija yra vienas didelis srautas. Savo kelyje ji pergyvena daug audrų ir dėl to suskyla į daugelį mažesnių srautų. Bet visa, kas jai yra būtina, ji sujungia vienos apibrėžtos krypties — pažangos — tėkmėje.

Tai, kad istorija vystosi pažangos kryptimi, suprato kai kurie mąstytojai ir iki G. Hegelio. Šis mąstytojas ryžosi išaiškinti tokio vystymosi ir nuolat pasikartojančių katastrofų istorijoje priežastį. Žinoma, ir čia jis idealistas, kuris sukeičia vietomis priežastį su pasekme, bet jo nuopelnas filosofijos istorijoje yra tas, kad jis iškėlė tokią problemą.

Istorijos vystymosi variklis ir galutinis tikslas, anot G. Hegelio, yra laisvės realizacija. Laisvė sudaro dvasios esmę, o visos kitos dvasios savybės yra tik priemonės laisvei pasiekti¹⁴. Todėl laisvas yra tik žmogus, tik jis vienas supranta laisvės esmę. Gyvuliai tokio supratimo neturi, jie nekuria institucijų, per kurias galėtų realizuoti laisvę. Todėl jie, anot Hegelio, neturi ir istorijos. Tuo tarpu žmonės per amžius kovojo dėl laisvės ir aukojo jai visokeriopas aukas. Protas, kuris valdo pasaulį, siekia žmonių santykių sužmoginimo ir laisvės įgyvendinimo. Tačiau joks pasiektas etapas proto nepatenkina. Naujai sukurtos institucijos pamažu susvetimėja ir tampa priešiškos net tiems, kurie už jas kovojo. Konservatyvūs veiksniai trokšta bet kuria kaina išlaikyti tas susvetimėjusias gyvenimo formas. Tačiau veltui. Jos jau neprotingos ir anksčiau ar vėliau jas turės pašalinti kitos — naujos, laiką atitinkančios formos. Teorijoje G. Hegelis ne tik leidžia, bet ir postuluoja veiksmingą žmogaus užsiangažavimą, kovojant su susvetimėjusia tikrove. Kitas reikalas, kad, remdamasis savo sistema, šis filosofas idealistas postulavo ne materialų aktyvumą, o tik dvasinį, tikėdamas, kad vien tik protas gali parodyti žmonijai kelius į geresnį rytojį. Iš čia ir plaukia tai, kad G. Hegelis ignoroja santvarkos priklausomybę nuo ekonominių sąlygų ir visas visuomenines santvarkas išveda iš žmonių sąmonės, darydamas išvadą, kad visuomeninę santvarką lemia tai, kiek kurios visuomenės žmonės yra supratę laisvės esmę.

Realizuodama laisvę, pasaulio dvasia, anot G. Hegelio, veikia ne be-tarpiškai per istorines asmenybes, bet per tautas, kurioms tos asmeny-

¹⁴ Ten pat, p. 17.

bės priklauso. Čia filosofas vartoja tautos dvasios (Volksgeist) sąvoką, kurią, matyt, reikėtų suprasti kaip apibrėžtą pasaulio dvasios pakopą. Romantikai taip pat kalbėjo apie tautos dvasią, bet jiems ši dvasia reiškė kažkokias paslaptingas visos tautos šaknis. G. Hegelis irgi pripažįsta tautines ypatybes, kurias apsprendžia geografinės ir istorinės aplinkybės, tačiau jam labiau rūpėjo tautos galimybės įgyvendinti pasaulio dvasios planus. Kaip sakė G. Hegelis, įvairiais istorijos laikotarpiais pasaulio dvasią reprezentuoja kuri nors viena tauta (Weltnation). Tokį vaidmenį tauta galinti turėti tik vieną kartą. Po to savo pirmaujančią vietą ji užleidžianti kitai, labiau išsivysčiusiai tautai. Rytų pasaulio kultūra užleidusi vietą graikams, graikų — romėnams, romėnų — germanams. Germanų istorijos raidą G. Hegelis išdėsto iki Prūsijos monarchijos ir tuo ją užbaigia.

Gali pasirodyti, kad „išrinktoji“ tauta atlieka panašų vaidmenį, kaip ir istorinė asmenybė. Tačiau taip nėra. Asmenybei atlikti istoriškai reikšmingą aktą esą kartais gali pakakti vien stiprios asmeninės ambicijos ir aistros. Tautai to negali pakakti. Tauta, anot G. Hegelio, gali pažinti ir atskleisti savo dvasinę individualybę bei ypatybes tik valstybėje, valstybės įstatymuose. Tik tokia forma ji gali susilaukti savo kultūros pripažinimo, todėl svarbiausias tautos egzistencijos tikslas yra tapti valstybe ir išsilaikyti valstybe. „Tauta be valstybės (tauta kaip tokia), tiesą sakant, neturi istorijos, kaip jos neturėjo žmonės iki valstybinės santvarkos sukūrimo ir šiandien dar neturi laukiniai žmonės“¹⁵.

Valstybės teorijoje G. Hegelis — stiprios apšviestos valstybės apologetas. Jis pritaria Aristoteliui, kad be valstybės gali egzistuoti tik žvėrys ir nebent dievai, bet ne žmogus, kurį jau stagirietis vadina socialiniu sutvėrimu. Tokioje teorijoje ryškiausiai atsiskleidžia ano meto vokiečių buržuazijos svajonės ir lūkesčiai turėti stiprią, vieningą valstybę, kuri buržuazijos interesus pajėgtų apginti nuo feodalų savivaliavimo. G. Hegelis suprato tą savo tautos būtinybę ir mėgino spręsti ją savos teorijos pagrindu — idealistiškai. Valstybė jam — dorovės idėjų įsikūnijimas, proto, dieviškos kūrybos rezultatas. Ji yra „proto jėga, kuri realizuojasi kaip valia“¹⁶. Šiandien atrodo kaip likimo ironija, kad tokią „proto realizaciją“ mąstytojas surado to laiko feodalinėje Prūsijoje. G. Hegelis įrodinėjo, kad objektyvi dvasia savo vystymosi viršūnę yra pasiekusi Prūsijoje, vadinasi, valstybėje, kuri pasirašė Karlsbado nutarimus, valstybėje, kuri administracinėmis represijomis varžė minties laisvę, suimtinėjo maištaujančius studentus ir pan. Matydamas tokius Prūsijos administracijos savivaliavimus, G. Hegelis ne tik neprotestavo, bet dargi

¹⁵ Г. Гегель, Сочинения, т. 3, М., 1956, стр. 331.

¹⁶ Г. Гегель, Сочинения, т. 7, М.—Л., 1934, стр. 268.

propagavo tos valstybės kultą. Dėl to jis dažnai yra vadinamas politiniu konformistu bei Prūsijos apologetu. Ir reikia sutikti su T. Kroński nuomone¹⁷, kad mąstytoją čia iš dalies gali pateisinti nebe tai, kad apie valstybę jis panašiai galvoja ir iki Berlyno laikotarpio. Visi G. Hegelio veikalai rodo, kad svarbiausias dalykas jam yra žmonijos pažanga. Jėga, kuri galėtų garantuoti pažangą to meto Vokietijai, anot G. Hegelio, galėjo būti tik Prūsija. O faktai iš tikrųjų rodė, kad po Napoleono karų prūsai buvo pradėję vyrauti Vokietijoje, ir 1810 m. įkurtas Berlyno universitetas tapo pažangiausiu valstybėje. Apibūdindamas XIX a. pradžios Berlyno universitetą, L. Fojerbachas rašė, kad „apie girtuokliavimą, dvikovas, apie bendras išvykas ir t. t. niekas čia ir nepagalvoja. Jokiam kitame universitete nerasime tiek stropumo, tiek supratimo kažko aukštesnio už studentiškas avantiūras, tokio žinių troškimo... Kiti vokiečių universitetai — tikros karčiamos, palyginus su šia darbo vieta“¹⁸. Šią mokslo įstaigą ir Hegelis, matyt, įsivaizdavo kaip proto buveinę. Be to, G. Hegelis, priešingai romantikams, pripažįsta valstybės vystymąsi, reformas ir net galimas revoliucijas. Sakydamas, kad „valstybė yra tik tada gerai sutvarkyta ir stipri savo viduje, jei ji savo bendrą tikslą jungia su privačiais piliečių interesais“, jis čia pat pažymi, kad „ji turi praeiti sunkų ir ilgą ugdymo kelią, pakol pasiekia aną interesų susijungimą“¹⁹.

Jau ir tas trumpas žvilgsnis į G. Hegelio filosofiją rodo, kad iš daugybės mąstytojo iškeltų problemų toli gražu ne visų sprendimai yra priimtini. Tačiau svarbiausia yra tai, kad G. Hegelis paliko raktą toms problemoms spręsti. Jis paliko dialektinį mąstymo būdą. Marksizmo klasikams dialektiką pritaikė materializmui ir sukūrė visiškai naują filosofiją — dialektinį materializmą, kuriame imanentiškai liko gyvas ir G. Hegelis.

---

¹⁷ T. Kroński, Hegel, Warszawa, 1966, str. 17.

¹⁸ Ausgewählte Briefe von und an Ludwig Feuerbach, Bd. 1, Leipzig, 1904, S. 233.

¹⁹ Г. Гегель, Сочинения, т. 8, М.—Л., 1935, стр. 24.